

Den europeiske
menneskerettsdomstolens vurdering av
den potensielle psykiske belastningen
ved særlig langvarig isolasjon i lys av
EMK art. 3

Kandidatnummer: 227761

Antall ord: 12234

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

10.05.2019

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse.....	1
1 Innledning.....	3
1.1 Tema, problemstilling og aktualitet.....	3
1.2 Presisering av emnet og avgrensning.....	4
1.3 Definisjon av sentrale begreper.....	6
1.4 Metode og rettskilder.....	8
1.5 Oppgavens struktur.....	10
2 Isolasjonens innvirkning på helsen.....	11
2.1 Innledning.....	11
2.2 Forskning om sammenhengen mellom isolasjon og psykisk helse.....	11
2.3 Oppsummering.....	16
3 Momenter av betydning ved menneskerettsdomstolens vurdering av om isolasjon krenker EMK art. 3.....	17
4 Sammenhengen mellom soningsforholdene og den eventuelle psykiske belastningen av isolasjon.....	20
4.1 Innledning.....	20
4.2 Saker med gode soningsforhold.....	20
4.3 Saker med særlig strenge soningsforhold.....	24
4.4 Oppsummering.....	30
5 Personlige forutsetninger - den innsattes psykiske styrke.....	31
5.1 Innledning.....	31
5.2 Saker der de innsatte tålte isolasjonen godt.....	31
5.3 Saker der de innsatte tålte isolasjonens dårlig.....	33
5.4 Oppsummering.....	36
6 Tilbud om psykologisk behandling under isolasjonen.....	37

7 Forskjeller mellom isolasjon i varetekt og isolasjon under soning i tilknytning til isolasjonens innvirkning på den innsattes psykiske helse.....	39
8 Avslutning.....	41
8.1 Konklusjon hva gjelder oppgavens problemstilling.....	41
8.2 Avsluttende bemerkninger.....	42
9 Kilderegister.....	43
9.1 Lover.....	43
9.2 Rettspraksis.....	43
9.2.1 Den europeiske menneskerettsdomstolen.....	43
9.3 Internasjonale kilder.....	44
9.4 Juridisk litteratur.....	45
9.4.1 Bøker.....	45
9.4.2 Artikler.....	45
9.5 Rapporter.....	45
9.6 Andre kilder.....	46

1 Innledning

1.1 Tema, problemstilling og aktualitet

Å bli varetektsfengslet eller fengslet etter dom kan føles svært inngripende. Den innsattes personlige autonomi begrenses i stor grad. I noen tilfeller blir den innsatte også isolert under fengsling i varetekt eller i fengsel. Isolasjon er muligens den mest inngripende formen for frihetsberøvelse som finnes. Med slik isolasjon følger flere utfordringer for den innsatte. Den psykiske belastningen ved et slikt opphold trekkes gjerne frem som særlig krevende av dem som har opplevd det. Men blir den innsattes psykiske helse alltid påvirket av isolasjon? Og hvor tydelig er egentlig sammenhengen mellom bruk av isolasjon og psykiske problemer?

Temaet for denne oppgaven er bruk av isolasjon i fengsel og i varetekt samt den potensielle psykiske belastningen ved slik isolasjon. Problemstillingen er hvordan Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) vurderer og vektlegger den potensielle psykiske belastningen ved særlig langvarig isolasjon i saker som omhandler eventuelle brudd på Den europeiske menneskerettskonvensjonens (EMK) art. 3.

Problemstillingen nødvendiggjør en analyse som undersøker hvorvidt, og i så fall i hvilken grad EMD kobler tiden som er tilbrakt i isolasjon opp mot den potensielle psykiske belastningen som isolasjon kan ha på den innsatte. I oppgaven skal jeg derfor analysere flere avgjørelser fra EMD. Felles for avgjørelsene er at ett av de sentrale spørsmålene for domstolen er om EMK art. 3 er krenket som følge av bruk av langvarig isolasjon overfor den innsatte.

Gjennom oppgavens analyse skal jeg vise at domstolen vektlegger under hvilke forhold den innsatte ble isolert, og hvor lenge vedkommende satt isolert under disse forholdene. Jeg skal også vise at den innsattes egne forutsetninger i form av psykiske styrke vil ha betydning i domstolens vurdering av om art. 3 er krenket. Videre vil det fremgå at det har betydning for domstolens vurdering hvorvidt den innsatte ble tilbudt psykologisk veiledning under isolasjonen. Avslutningsvis i analysen skal jeg også vise at det kan være visse forskjeller mellom isolasjon i varetekt og isolasjon under soning når det gjelder isolasjonens innvirkning på den innsattes psyke.

Temaet isolasjon aktualiseres av den kritikken som stadig rettes mot bruk av isolasjon i EMK sine medlemsland. Som eksempel nevnes CATs rapport fra mai 2018¹, der Norge kritiseres for den høye forekomsten av forlenget isolasjon og økningen i antallet registrerte isolasjonsvedtak. Norge er imidlertid ikke det eneste landet som kritiseres for sin bruk av isolasjon, og problemet synes å være vidtrekkende. I flere av de avgjørelsene som skal gjennomgås nedenfor foreligger det rapporter fra CPT som kritiserer forholdene under isolasjon også i disse landene.²

1.2 Presisering av emnet og avgrensning

Valget om å benytte rettspraksis fra menneskerettsdomstolen baserer seg på et ønske om å undersøke de virkelig ekstreme tilfellene innenfor isolasjon. Utvalget av saker om langvarig isolasjon er naturligvis større dersom man søker i menneskerettsdomstolens database. Videre hadde jeg et ønske om å se nærmere på de psykiske innvirkningene som isolasjon kan ha på den innsatte. Ulik forskning viser at virkningene av isolasjon ofte blir synligere og mer alvorlige ettersom tiden går. Dette kommer jeg tilbake til i kap. 2. Fordi det umiddelbart syntes for meg som at de helsemessige virkningene av isolasjon er mest synlig i tilfeller der isolasjonsperioden er langvarig, var det naturlig å fokusere på denne typen saker.

Oppgaven behandler både saker om isolasjon i fengsel og saker om isolasjon i varetekt. Dette fordi den faktiske gjennomføringen av isolasjon i varetekt ikke nødvendigvis er forskjellig fra gjennomføringen av isolasjon under soning. Den psykiske belastningen kan være like stor under isolasjon i varetekt som den kan ved isolasjon under soning. Det finnes også eksempler på at isolasjon i varetekt varer lenge nok til å bli klassifisert som det jeg har valgt å kalle ”særlig langvarig isolasjon” i oppgavens problemstilling. Det være seg alene eller i kombinasjon med isolasjon under soning. Hva som skal regnes som ”særlig langvarig isolasjon” i denne oppgaven kommer jeg tilbake til i kap. 1.4.

¹ Committee against Torture, Concluding observations on the eighth periodic report of Norway, (CAT/C/NOR/CO/8), punkt 17.

² Se eksempelvis *Horych v. Poland* 17. april 2012, avsnitt 70-74, *Ramirez Sanchez v. France* 4. juli 2006, avsnitt 83, *Ilascu and others v. Moldova and Russia* 8. juli 2004, avsnitt 289 og *van der Ven v. The Netherlands*, 4. februar 2003, avsnitt 32.

På visse andre punkter skiller imidlertid isolasjon under soning seg fra isolasjon under varetekt. Mindretallet i *Rohde v. Denmark*³ bemerker i denne forbindelse at det må skilles mellom isolasjon av varetektsinnsatte og isolasjon av innsatte som soner en straff. De uttaler at: "clearly a distinction needs to be made between, on the one hand, social isolation or a special regime imposed after a conviction by a court and, on the other hand, pre-trial detention in solitary confinement ..."⁴.

Begrunnelsen for skillet er at varetektsinnsatte er beskyttet av uskyldspresumsjonen. Dette grunnleggende rettsprinsippet er nedfelt i EMK art. 6 2. i norsk oversettelse, der det fremgår at: "Enhver som blir siktet for en straffbar handling, skal antas uskyldig inntil skyld er bevist etter loven".

Ved bruk av isolasjon under varetekt skal det ofte mindre til før det foreligger en krenkelse av art. 3. Dette fordi isolasjon enkelt kan benyttes som et pressmiddel overfor den varetektsfengslede, for å få vedkommende til å tilstå. Å presse en tilståelse ut av en varetektsinnsatt ved bruk av isolasjon vil ikke være å bevise vedkommendes skyld slik loven krever. Vedkommende er heller ikke dømt av en uavhengig instans på dette tidspunktet. Dette kan tale for at isolasjon anvendt under varetekt vil være en strengere reaksjon enn om man anvender isolasjon overfor en som soner en idømt straff. Soner man en straff i fengsel anses det jo bevist at man har brutt loven.

På den annen side kan bruk av isolasjon under varetekt være godt begrunnet, eksempelvis dersom formålet med isolasjonen er å hindre at den varetektsfengslede påvirker etterforskningen ved å ta kontakt med andre som har tilknytning til saken.

Videre skiller isolasjon i varetekt seg fra isolasjon under soning ved at varetektsfengsling ofte varer kortere. Det kan tale for at isolasjonen av varetektsinnsatte ikke vil ha alvorlige skadevirkninger for den det gjelder, nettopp fordi oppholdet i isolasjon er kortvarig.

Isolasjon anvendt under soning kan i noen tilfeller oppfattes som ekstra straff i tillegg til den allerede pålagte frihetsstraffen. Videre varer soning i fengsel vanligvis lenger enn varetektsfengsling. Dette tilsier at også isolasjon under soning kan være problematisk.

³ *Rohde v. Denmark*, 21. juli 2005.

⁴ Op.cit., joint dissenting opinion of judges Rozakis, Loucaides and Tulkens, avsnitt 1.

I flere av avgjørelsene som skal gjennomgås nedenfor vil vi se en kombinasjon av isolasjon i varetekt og isolasjon under soning. De innsatte som isoleres i varetekt fortsetter ofte sitt opphold i isolasjon under soningen i fengsel.

Selv om avgjørelser som omhandler isolasjon i varetekt og isolasjon under soning blir behandlet på lik linje i denne oppgaven, vil det være interessant å se nærmere på hva som skiller isolasjon i varetekt fra isolasjon under soning. Dette gjelder særlig potensielle forskjeller mellom disse typene isolasjons innvirkning på den innsattes psykiske helse.

1.3 Definisjon av sentrale begreper

Isolasjon er et sentralt begrep i denne oppgaven. Begrepet kan favne om mange forskjellige former for isolasjon. Fordi oppgaven handler om isolasjon i fengsel og i varetekt må begrepet snevres inn slik at det er klart hva som menes når begrepet anvendes i oppgaven.

Isolasjon i fengsel og i varetekt kjennetegnes ved at meningsfull sosial kontakt med andre mennesker reduseres sterkt⁵. Fysisk stimuli og sanseintrykk reduseres, og den innsattes autonomi begrenses⁶. Et viktig poeng er at disse begrensningene er påtvunget den innsatte.

Det finnes ingen anerkjent internasjonal definisjon av begrepet isolasjon⁷. Ulike definisjoner er forsøkt gitt, eksempelvis i Istanbul-erklæringen fra 2007 der isolasjon beskrives som:

”the physical isolation of individuals who are confined to their cells for twenty-two to twenty-four hours a day. In many jurisdictions prisoners are allowed out of their cells for one hour of solitary exercise. Meaningful contact with other people is typically reduced to a minimum. The reduction in stimuli is not only quantitative but also qualitative. The available stimuli and the occasional social contacts are seldom freely chosen, are generally monotonous, and are often not empathetic.”⁸

FNs spesialrapportør for menneskerettigheter definerer isolasjon som fysisk og sosial

⁵ Thomas Horn, *Fullstendig isolasjon ved risiko for bevisforspillelse: Rettspolitiske vurderinger*, Bergen 2017 s. 29.

⁶ Ibid.

⁷ Temarapport, ”Bruk av isolasjon i fengsel: Norsk lov og praksis i et menneskerettslig perspektiv”, Nasjonal institusjon for menneskerettigheter ved UiO: Norsk senter for menneskerettigheter, 2012 s. 7.

⁸ The Istanbul statement on the use and effects of solitary confinement, s. 1.

isolasjon av individer som er begrenset til cellen sin i 22 til 24 timer i døgnet⁹.

CPT bruker begrepet om tilfeller av isolasjon fra fellesskap med andre innsatte: ”The CPT understands the term ”solitary confinement” as meaning whenever a prisoner is ordered to be held separately from other prisoners ...¹⁰”.

Fordi oppgaven omhandler avgjørelser fra menneskerettsdomstolen er det likevel mest naturlig å legge til grunn den samme definisjonen av isolasjon som domstolen selv gjør. Dette vil skape best sammenheng i oppgaven.

Det følger av EMDs praksis at det domstolen kaller total isolasjon, eller ”complete sensory isolation, coupled with total social isolation ...”, alltid vil være forbudt og et brudd på art. 3¹¹. Med ”total social isolation” menes at den innsatte ikke får ha menneskelig kontakt med noen, verken fengselsansatte, andre innsatte, familie eller venner¹². ”Complete sensory isolation” innebærer at den innsatte avskjæres fra all sanselig stimuli¹³. Mest vanlig er det å fjerne den innsattes mulighet til å se og høre ting som foregår rundt seg. Alle andre former for isolasjon omtales som relativ isolasjon i EMDs praksis¹⁴. Relativ isolasjon er i utgangspunktet ikke forbudt. Hva relativ isolasjon er finnes det likevel ingen definisjon på i EMDs praksis.

Jeg skal forsøke å presisere hvor omfattende relativ isolasjon det er snakk om, når begrepet anvendes i oppgaven. Ikke alle kildene jeg benytter i oppgaven oppgir imidlertid hva slags isolasjon det er tale om, og i slike tilfeller blir en presisering vanskeligere. Dette gjelder særlig noe av forskningen som det vises til i kap. 2.

Gjennomgangen av rettspraksis fra menneskerettsdomstolen viser likevel at den vanligste formen for relativ isolasjon som kommer opp for domstolen er den der innsatte oppholder seg i cellen 22-24 timer i døgnet. Isolasjonen avbrytes typisk kun av lufteturer utendørs samt interaksjon med de ansatte ved fengselet, familie eller advokater. Noen innsatte tillates interaksjon med andre innsatte. Andre nektes slik sosial omgang.

⁹ Interim report by the Special Rapporteur of the Human Rights Council on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/66/268, 5. august 2011, s. 8.

¹⁰ CPT Standards, Solitary confinement of prisoners, Extract from the 21st General Report of the CPT, published in 2011, punkt 54.

¹¹ *Babar Ahmad and others v. the UK*, 10. april 2012, avsnitt 206.

¹² Horn, s. 201.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

Når begrepet ”isolasjon” benyttes videre i oppgaven vil det altså være snakk om relativ isolasjon. Gjelder det en annen type isolasjon, eksempelvis total isolasjon, vil dette bli påpekt.

Begrepet ”innsatt” er også hyppig benyttet i oppgaven. Begrepet brukes her både om personer som sitter fengslet i varetekt, og personer som soner en dom i fengsel.

1.4 Metode og rettskilder

Opgaven er i det store og hele en rettsdogmatisk oppgave. Den gjør rede for, analyserer og vurderer rettspraksis på et bestemt område med sikte på å klarlegge hva som er gjeldende rett. Elementer av rettspolitikk trekkes inn avslutningsvis i oppgaven.

Opgaven begrenser seg til en gjennomgang av rettspraksis fra menneskerettsdomstolen i tidsrommet fra 2003 til 2014. Utvalget av avgjørelser fra menneskerettsdomstolen baserer seg som nevnt i kap. 1.2 på et ønske om å se nærmere på relativt langvarige isolasjonsperioder. Dette fordi det er disse isolasjonsperiodene som erfaringsmessig har størst innvirkning på den innsattes psykiske helse. Dette er begrunnelsen for at jeg mener det vil være mest interessant for oppgavens problemstilling å se på avgjørelser der isolasjonsperioden har vært av en viss lengde.

Hva som regnes som relativt langvarige isolasjonsperioder må imidlertid forklares nærmere. På bakgrunn av det som står skrevet i avsnittet ovenfor skal begrepet ”særlig langvarig isolasjon” i oppgavens problemstilling forstås som isolasjonsperioder som i strekk varer i to år eller lenger. Oppgaven behandler følgelig ikke avgjørelser hvor den innsatte har vært isolert i mindre enn to år i strekk. Varigheten av isolasjonen i de avgjørelsene som behandles strekker seg fra litt over to år, opp til tolv år.

Jeg har benyttet meg av menneskerettsdomstolens database HUDOC i søket etter rettspraksis til oppgaven. Jeg begrenset søket til perioden mellom 01.01.2000 og 23.04.2019. Videre begrenset søket seg til avgjørelser som omhandler art. 3 og kodeordene ”prohibition of torture”, ”degrading treatment”, ”inhuman treatment” og ”torture”. Jeg la også til søkeordene ”solitary confinement” og ”prolongued isolation”. Søket omfatter kun storkammeravgjørelser og kammeravgjørelser, ikke avvisningsavgjørelser. Hvilke avgjørelser jeg valgte å behandle ble også begrenset av problemstillingens formulering, og da særlig den nevnte to-års grensen.

Oppgaven omfatter ikke en uttømmende behandling av relevant rettspraksis. En slik behandling ville blitt for omfattende med tanke på oppgavens ordgrense. Jeg mener likevel at de sakene jeg har valgt å behandle utgjør et representativt utvalg saker om dette temaet.

De avgjørelsene som har flere likhetstrekk behandles samlet i den grad dette er hensiktsmessig, gjerne i samme kapittel i analysen. Gjengivelsen av faktum kan nok enkelte steder fremstå som noe omstendelig. Dette gjør jeg fordi jeg mener det har verdi å påpeke på hvilke punkter saker som behandles samlet, også er forskjellige fra hverandre.

I kap. 2 skriver jeg om isolasjonens innvirkning på helsen. Her benytter jeg meg av flere artikler skrevet av jurister med særlig kunnskap om bruk av isolasjon. De benytter seg av ulike forskning foretatt av psykologer og psykiatere i sine artikler. Disse artiklene kan kun betraktes som rettskilder der deres trinnhøyde samsvarer med den til juridisk teori. De er med andre ord ikke særlig tungtveiende rettskilder. Dette gjelder spesielt i de tilfellene der utsagn i artiklene ikke følges opp med en henvisning til en kilde som støtter utsagnet.

Dette er det materialet jeg har hatt for hånden, og det representerer nok ikke mer enn et mindre utvalg av forskningen som er foretatt på området. Det må også legges til at artiklene til en viss grad er farget av forfatterens personlige syn på bruk av isolasjon. Dette kommer uttrykkelig frem både i Istanbul-erklæringen¹⁵, og i Sharon Shalevs artikkel¹⁶.

Jeg har benyttet meg av to bøker under arbeidet med oppgaven, skrevet av henholdsvis Jørgen Aall og Thomas Horn. Aalls bok *Rettsstat og menneskerettigheter* benytter jeg i kap. 3. Horns bok *Fullstendig isolasjon ved risiko for bevisforspillelse* benytter jeg i kap. 1.3, kap. 2 og kap. 3.

Det kan også nevnes at jeg har benyttet meg av flere internasjonale kilder. Dette gjelder CPTs standarder for bruk av isolasjon, ulike besøksrapporter fra CAT og CPT samt en rapport fra FNs spesialrapportør for tortur, umenneskelig og nedverdiggende behandling. Disse kildene har jeg brukt i arbeidet med kap. 1 og 2.

¹⁵ Istanbul-erklæringen s. 5

¹⁶ Sharon Shalev, "A sourcebook on solitary confinement", Mannheim Center for Criminology, 2008, acknowledgments.

1.5 Oppgavens struktur

I oppgavens kap. 2 tar jeg for meg forskning om sammenhengen mellom isolasjon og psykisk helse. I kap. 3 behandles de momentene som menneskerettsdomstolen vektlegger i sin vurdering av om bruk av isolasjon krenker EMK art. 3. Kap. 4 omhandler sammenhengen mellom soningsforholdene og den eventuelle psykiske belastningen av isolasjon, slik dette forholdet behandles i EMDs praksis. Kap. 5 behandler domstolens vektlegging av den enkelte innsattes personlige forutsetninger og psykiske styrke i møte med isolasjon. I kap. 6 ser jeg nærmere på hvordan domstolen vektlegger tilbud om psykologisk behandling under isolasjonen. Kap. 7 omhandler forskjellene mellom isolasjon anvendt i varetekt og isolasjon anvendt under soning i fengsel, også dette med bakgrunn i EMDs praksis. I kap. 8 følger avslutning og konklusjon hva gjelder oppgavens problemstilling. Oppgavens kilderegister finnes i kap. 9.

2 Isolasjonens innvirkning på helsen

2.1 Innledning

Her behandler jeg forskning og undersøkelser knyttet til virkningene som isolasjon kan ha på den innsattes helse. For oppgavens problemstilling er det av betydning å se på hvorvidt, og i så fall på hvilken måte, langvarig isolasjon kan påvirke den innsattes helsetilstand. I tillegg vil det være av interesse å undersøke betydningen av sosial kontakt med andre mennesker under isolasjonen, inkludert fengslenes ansatte, for å vurdere hvilken innvirkning slik mellommenneskelig kontakt kan ha på den isolerte.

2.2 Forskning om sammenhengen mellom isolasjon og psykisk helse

Det er et faktum at bruk av isolasjon kan være et nødvendig virkemiddel for å opprettholde sikkerheten i et fengsel. At visse former for isolasjon kan medføre alvorlige helseskader, og da særlig av psykisk karakter, er det likevel bred enighet om hos den helsefaglige ekspertisen¹⁷.

I Istanbul-erklæringen skriver erklæringens forfattere at isolasjon kan redusere meningsfylt sosial kontakt til et nivå der den sosiale og psykologiske stimuli som den innsatte opplever, ikke er tilstrekkelig til å opprettholde vedkommendes helse og velvære¹⁸. Hvilke kilder de baserer dette utsagnet på fremgår ikke av erklæringen. At den innsattes sosiale kontakt og psykologiske stimuli reduseres ved isolasjon, kan det likevel ikke være tvil om.

Erklæringens forfattere gir uttrykk for at mennesker vil reagere ulikt på isolasjon¹⁹. Videre skriver de at forskning på tross av dette viser at et signifikant antall individer vil oppleve seriøse helseproblemer som følge av isolasjon. Reaksjonene vil være uavhengig av de spesielle forholdene som isolasjonen foregår under, tiden og stedet der isolasjonen utholdes

¹⁷ Temarapport, s. 6

¹⁸ Istanbulerklæringen, s. 2.

¹⁹ Op.cit.

og allerede eksisterende personlige faktorer.²⁰ Disse utsagnene blir imidlertid ikke etterfulgt av noen kildehenvisning til forskning som kan bevise dette.

I erklæringen skrives det også at forskning viser at mellom en tredjedel og 90 % av de som isoleres opplever ulike psykiske problemer. Det ramses i denne sammenhengen opp en rekke ulike symptomer som søvnproblemer, hallusinasjoner og psykose. Heller ikke her følges uttalelsen opp av noen kildehenvisning²¹.

Erklæringen gir videre uttrykk for at risikoen for å utvikle psykiske lidelser som de nevnt ovenfor kan inntreffe etter kun få dager i isolasjon, og øke for hver dag den innsatte oppholder seg der²². Her vises det til praksis fra menneskerettsdomstolen som bakgrunn for utsagnet²³.

I en artikkel om isolasjon i skandinaviske fengsler lister Peter Scharff Smith, Thomas Horn, Johannes F. Nilsen og Marte Rua blant annet opp konsentrasjonsvansker, angst, depresjon og selvmordstanker som eksempler på problemer eller lidelser som kan oppstå i isolasjon²⁴. De viser i denne sammenhengen til en undersøkelse de kaller ”Den store danske isolasjonsundersøkelsen”.²⁵ Utover at denne undersøkelsen viste høyere frekvens av angst og depresjoner blant de isolerte nevnes det ingenting om premisene for undersøkelsen i artikkelen.

Peter Scharff Smith tar i sin artikkel ”The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates” for seg forskning gjort på effektene av isolasjon fra midten av 1800-tallet, og han sammenligner denne med forskning gjort i nyere tid. Scharff Smith skriver at isolasjon produserer en høyere rate av psykiatriske og psykologiske helseproblemer enn det normal fengsling gjør. Videre skriver han at dette kommer særlig overbevisende til uttrykk i studier med tilfeldig valgte prøver og kontrollgrupper med ikke-isolerte innsatte²⁶.

²⁰ Op.cit.

²¹ Op.cit.

²² Op.cit.

²³ *Babar Ahmad and others v. the UK* (2012), avsnitt 207.

²⁴ Peter Scharff Smith mfl., ”Isolasjon i skandinaviske fengsler: Skandinavisk praksis og etablering av et skandinavisk isolasjonsnettverk”, *Kritisk Juss*, 2013 s.170-191 (s. 173).

²⁵ Henrik Steen Andersen, Tommy Lillebæk & Dorte Sestoft: «Isolasjonsundersøgelsen» (1994), og av samme forfattere: «Efterundersøgelsen – en opfølgingsundersøgelse af danske varetægtsarrestanter» (1997).

²⁶ Peter Scharff Smith, ”The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature”, *Crime and Justice*, 2006 s. 441-528, (s.476)

Han viser blant annet til en studie foretatt på en psykiatrisk klinikk i Zurich. Forskerne som arbeidet med studien konkluderte med at innsatte som satt isolert i varetekt oftere hadde behov for psykiatrisk sykehusinnleggelse, sammenlignet med innsatte som ikke var isolert. Studien omfattet 203 mannlige pasienter på den nevnte klinikken. Av disse 203 kom 102 av pasientene fra fengselsopphold. 76 % av de 102 innsatte hadde sittet isolert før innleggelsen. For 71 % av de 102 var dette deres første sykehusinnleggelse for psykiatriske grunner²⁷.

Scharff Smith skriver videre at noen studier synes å forklare det faktum at noen innsatte ikke klager over isolasjonen og ser ut til å tilpasse seg godt, som et tegn på en sunn håndteringsstrategi. Andre studier forklarer dette som et tegn på usunn sosial tilbaketrekning som kan være forbundet med alvorlige psykiske problemer²⁸.

Sharon Shalev skriver i sin artikkel "A sourcebook on solitary confinement" at dersom man tidligere har opplevd traumer kan det gjøre en innsatte mer følsom for isolasjon²⁹. Hun viser imidlertid ikke til noen konkret kilde hva gjelder dette utsagnet.

Hun skriver også at et av de vanligste problemene som rapporteres om fra innsatte som har vært isolert er at de finner det vanskelig å skille mellom virkeligheten og sine egne tanker. Et lignende problem at de finner virkeligheten så smertefull at de lager sin egen fantasiverden. Hun viser i denne forbindelse til en studie foretatt av Grassian i 1983. De innsatte i denne studien satt isolert i perioder som varierte fra 11 dager til 10 måneder. De innsatte rapporterte om både hørbare og visuelle hallusinasjoner³⁰. Ytterligere detaljer om studien eller forutsetningene for den nevnes det ingenting om i Shalevs artikkel.

At Shalev beskriver dette som ett av de vanligste problemene for personer som har sittet isolert betyr imidlertid ikke at alle som har sittet isolert har opplevd dette som problematisk.

I sin doktoravhandling om fullstendig isolasjon ved risiko for bevisforspillelse viser Thomas Horn til en norsk studie foretatt av Tor Gamman i 1995. Studien viser at somatisk sykdom så ut til å bli verre i løpet av isolasjonen. De innsatte fikk eksempelvis smerter i mageregionen, og i muskler og skjelett³¹. Slike smerter kan være fysiske reaksjoner på psykisk stress. Shalev

²⁷ Ibid.

²⁸ Scharff Smith, s. 474.

²⁹ Shalev, s. 15.

³⁰ Op.cit., s. 13.

³¹ Horn, s. 37.

skriver i sin artikkel at slike plager også kan skyldes lite fysisk aktivitet, og liten tilgang på frisk luft og solskinn³². Hun viser her til Grassian og Friedman (1986).

Horn viser i doktoravhandlingen også til en studie foretatt av den svenske Kriminalvårdens forskningsavdeling foretatt i 2009 og 2010³³. Undersøkelsen omfattet 1098 innsatte der 705 satt fengslet med restriksjoner, mens 393 satt fengslet uten restriksjoner. I løpet av den første fengselsuken ble graden av ”psykisk ohälsa” kartlagt for samtlige innsatte. Undersøkelsen viste at innsatte, uavhengig av restriksjoner, befant seg i en kritisk fase med tanke på deres psykiske helse ved innsettelsen i fengsel. Undersøkelsen viste også at de innsatte som var fengslet med restriksjoner ikke kom ut av denne kritiske fasen slik de innsatte uten restriksjoner gjorde. Gruppen uten restriksjoner kom raskt ned på lavere nivåer av såkalt ”psykisk ohälsa” etter innsettelsen i fengsel.

Horn skriver videre at innsatte som ikke snakker samme språk som de ansatte i fengselet er særlig utsatt fordi isolasjonen får et ytterligere isolerende element. Dette kommer av at de ikke er i stand til å kommunisere med noen av de eneste de har mulighet til å snakke med³⁴. En undersøkelse foretatt i Danmark viste også at utlendinger som ble isolert oftere måtte legges inn på sykehus med psykiatriske lidelser enn det danske innsatte måtte³⁵.

En oppsummering av funnene omkring hvordan isolasjon påvirker den innsatte viser at mange undersøkelser konkluderer med at det er stor sannsynlighet for at den innsatte vil oppleve en eller annen form for effekt av isolasjonen, gjerne i form av psykiske symptomer eller sykdom. Om man vil oppleve slike symptomer avhenger naturligvis av flere faktorer som personlige forutsetninger, tid tilbrakt i isolasjon og hvor inngrepene i isolasjon den innsatte er underlagt. Ikke alle personer som sitter isolert vil oppleve negative psykiatriske eller psykologiske symptomer som følge av isolasjonen.

De fleste studiene som er gjort på isolasjon undersøker kun de umiddelbare virkningene av den. Det finnes få studier som beskjeftiger seg med langtidsvirkningene av isolasjon³⁶. Noen studier som tar for seg langtidsvirkningene av isolasjon har funnet at symptomene avtar raskt etter at den innsatte tas ut av isolasjon. Andre rapporterer imidlertid om fortsatte symptomer

³² Shalev, s. 15.

³³ Horn, s. 40.

³⁴ Op.cit., s. 41.

³⁵ Ibid.

³⁶ Horn, s. 36.

tilsvarende de som er vanlig å oppleve under selve isolasjonen³⁷. Det man likevel vet er at den kanskje vanligste, langvarige effekten av isolasjon er hvordan den påvirker den innsattes evne til å ha et normalt, sosialt forhold til andre mennesker³⁸. Denne effekten av isolasjon kan gjøre det vanskelig for den innsatte å komme tilbake til vanlig soning med andre innsatte, og å tilpasse seg et liv etter soningen.

Når kjernen av problemet med isolasjon synes å være mangelen på sosiale stimuli, fremstår det som klart at flere slike stimuli vil kunne redusere faren for psykiske påkjenninger for den innsatte. Som eksempel kan det vises til en undersøkelse foretatt i Danmark i 1994 som Scharff Smith benytter i sin artikkel³⁹. Det ble foretatt undersøkelser av både isolerte og ikke-isolerte fanger. Undersøkelsens svakhet var nettopp den at fordi de isolerte innsatte ble intervjuet hyppig av forskere, satt de ikke i faktisk isolasjon. Den kontakten de isolerte innsatte hadde med forskerne medførte høyst sannsynlig at forskjellen mellom dem og kontrollgruppen med ikke-isolerte fanger ble forminsket i betydelig grad⁴⁰.

CPT har fremhevet viktigheten av å utvikle fellesaktiviteter for innsatte utenfor cellene deres⁴¹. Istanbul-erklæringen vektlegger videre at det skal gjøres en innsats for å heve nivået av meningsfylt sosial kontakt for de isolerte innsatte uavhengig av de spesifikke omstendighetene, eller på hvilket grunnlag det er fattet vedtak om isolasjon⁴². Særlig viktig er det at de isolerte innsatte får opprettholde og utvikle sine relasjoner til mennesker som ikke har noen tilknytning til fengselet⁴³. Tiltak som dette kan redusere helsefaren ved isolasjon.

Målet for fengselsoppholdet er gjerne at innsatte skal rehabiliteres så vedkommende er klar til å ta del i samfunnet igjen. Dersom den innsatte rammes hardt av isolasjonen vil dette arbeidet vanskeligjøres, særlig på grunn av de ettervirkningene av isolasjonen som rammer den innsattes sosiale egenskaper.

³⁷ Shalev, s. 22.

³⁸ Ibid.

³⁹ Scharff Smith, s. 478-479.

⁴⁰ Op.cit. s. 479.

⁴¹ CPT, visit report Turkey, 2005, avsnitt 43.

⁴² Istanbul-erklæringen, s. 4.

⁴³ Ibid.

2.3 Oppsummering

De artiklene og boken som nevnes i kap. 2.2, og den forskningen som disse kildene viser til gir uttrykk for at dersom man opplever å bli isolert er det stor sannsynlighet for at man kan utvikle ulike psykiske symptomer eller lidelser. Sannsynligheten synes størst i perioden hvor den innsatte sitter isolert. Hvilke ettervirkninger isolasjon kan ha for den innsatte er mer usikkert.

Det er likevel viktig å huske på at ikke alle som isoleres opplever slike symptomer eller lidelser. Hvorvidt man opplever isolasjonen som psykisk utfordrende vil avhenge av en rekke ulike faktorer.

3 Momenter av betydning ved menneskerettsdomstolens vurdering av om isolasjon krenker EMK art. 3

Det følger av EMK art. 3 at ”Ingen må bli utsatt for tortur eller for umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff”. Innholdet i bestemmelsen har i dag bred oppslutning, og må antagelig langt på vei regnes som folkerettslig sedvanerett⁴⁴.

Hvorvidt det foreligger en krenkelse av art. 3 vil bero på en helhetsvurdering der isolasjonens varighet, dens formål, effekten av isolasjonen på den innsatte og strengheten av regimet er blant momentene som vurderes⁴⁵. Hver sak vil være ulik, og det er tale om en sammensatt vurdering. Derfor er det vanskelig å oppstille absolutte retningslinjer for når isolasjon krenker art. 3. Jeg skal likevel se nærmere på de momentene som får betydning i menneskerettsdomstolens vurdering av om bruk av isolasjon har krenket art. 3.

De fysiske fengselsforholdene er et moment i vurderingen av om isolasjonen krenker art. 3⁴⁶. Er de fysiske forholdene dårlige vil isolasjonsregimet gjerne oppleves som strengt. Videre har det betydning hvilke muligheter de innsatte har for utendørs mosjon i løpet av døgnet⁴⁷. I vurderingen av om tilbudet om lufting er tilfredsstillende har det betydning hvorvidt den innsatte har mulighet til kontakt med andre mennesker under luftingen. Dersom dette er en mulighet, kan det være en formildende faktor⁴⁸. Det samme må sies om mulighetene for å benytte treningsrom eller andre fasiliteter som ikke innebærer opphold på cellen⁴⁹.

⁴⁴ Jørgen Aall, *Rettsstat og menneskerettigheter: En innføring i vernet om individets sivile og politiske rettigheter etter den norske forfatning og etter den europeiske menneskerettighetskonvensjon*, 5. utgave, Bergen 2018 s. 183.

⁴⁵ *Babar Ahmad and others v. the UK*, (2012), avsnitt 209.

⁴⁶ *Ramirez Sanchez v. France* (2006), avsnitt 126.

⁴⁷ *Babar Ahmad and others v. the UK*, (2012), avsnitt 213.

⁴⁸ Op.cit., avsnitt 222.

⁴⁹ Horn, s. 206.

Viktigheten av mentale stimuli er allerede poengtert ovenfor i kap. 2. Tilgangen på tv, radio, bøker og aviser på cellen er en del av dette⁵⁰. Mangel på tilgang til disse tingene kan slå negativt ut i vurderingen av om isolasjonssituasjonen er tilfredsstillende⁵¹.

Ofte vil isolasjon i fengsel innebære at den innsatte er utelukket fra fellesskap med andre innsatte. Det er av betydning for om det kan konstateres brudd på art. 3 om den fullstendige isolasjonen fra andre innsatte på noe tidspunkt erstattes av delvis isolasjon fra disse⁵². Skjer dette raskt vil man kunne unngå krenkelse. Det er også viktig at domstolen kan begrunne hvorfor fullstendig isolasjon fra andre innsatte er nødvendig, og hvorfor delvis isolasjon fra disse ikke er tilstrekkelig⁵³. Er slike begrunnelser mangelfulle vil det virke skjerpene på vurderingen av om det foreligger brudd på art. 3.

Omfanget av kontakt med andre mennesker vil ha betydning for hvordan isolasjonen vurderes. Eksempelvis kan kontakten med ansatte ved fengselet bidra til å minske belastningen av isolasjonen⁵⁴. Et problem knyttet til denne typen kontakt er imidlertid at den ikke skjer på likefot⁵⁵. Muligheten for besøk av venner og familie vil selvfølgelig også være av stor betydning for hvordan isolasjonen påvirker den isolerte. Praktiseres restriksjoner i besøksadgangen unødvendig strengt er dette et moment som kan tale for krenkelse⁵⁶.

Effekten av isolasjonen på den innsattes helse ble omtalt ovenfor i kap. 2. De mulige helseskadelige virkningene av isolasjon er også et tema i dette delkapittelet. Med dette som bakgrunn kan det stilles spørsmål ved om det foreligger et krav om at isolasjonen har medført visse fysiske eller psykiske symptomer for den innsatte, for at den skal kunne regnes som et brudd på art. 3.

EMDs praksis viser at det ikke er snakk om noe vilkår om at det må ha oppstått ulike symptomer, men at utviklingen av slike vil være en del av en større helhetsvurdering⁵⁷. Heller ikke kreves det at det kan bevises at isolasjonen har påført den innsatte psykiske eller fysiske skader⁵⁸. Staten har imidlertid en plikt til å følge opp den innsattes helse, særlig

⁵⁰ *Babar Ahmad and others v. the UK*, (2012), avsnitt 222.

⁵¹ Horn, s. 207.

⁵² Op.cit., s. 208.

⁵³ *Horych v. Poland*, (2012), avsnitt 98.

⁵⁴ Horn, s. 208-209.

⁵⁵ Horn, s.209.

⁵⁶ *Onoufriou v. Cyprus*, 7. januar 2010, avsnitt 78.

⁵⁷ Horn, s. 212.

⁵⁸ Ibid.

vedkommendes psykiske helse⁵⁹. Dersom denne plikten ignoreres eller vanskjøttes er det et moment som kan trekke i retning av brudd på art. 3⁶⁰. Om den innsatte allerede før isolasjonen befinner seg i en utsatt gruppe med tanke på utvikling av psykisk sykdom skal dette hensyntas i vurderingen av hvilken oppfølging vedkommende behøver fra helsepersonell⁶¹.

Hvilket formål isolasjonen er benyttet for å fremme vil ha betydning i vurderingen. Noen formål vil være legitime, mens andre klart må anses som illegitime. Legitime formål vil være kriminalitetsbekjempelse eller sikkerhetshensyn⁶². Sikkerhetshensyn omfatter både sikkerheten internt i fengselet og samfunnsmessige sikkerhetshensyn som å forhindre ny, alvorlig kriminalitet. Illegitime formål vil omfatte det å utøve tilståelsespress⁶³.

Jeg har nå sett på hvilke momenter EMD trekker frem som betydningsfulle i sin vurdering av om isolasjon har brutt med EMK art. 3. Det fremkommer at de fysiske fengselsforholdene, mulighetene for mentale stimuli og kontakt med andre mennesker, den enkeltes psykiske reaksjon på isolasjonen og for hvilket formål isolasjonen blir benyttet, er viktige momenter.

I den videre analysen av rettspraksis fra EMD vil fokus være på temaene nevnt ovenfor, og deres tilknytning til den innsattes psykiske helse under isolasjonen. I den forbindelse vil også varigheten av isolasjonen være et moment som spiller inn på domstolens vurdering. Disse temaene vil eksemplifiseres med utdrag fra utvalgte avgjørelser.

⁵⁹ Horn, s. 214.

⁶⁰ *Babar Ahmad and others v. the UK*, (2012), avsnitt 215.

⁶¹ Ibid.

⁶² Horn, s. 217.

⁶³ Ibid.

4 Sammenhengen mellom soningsforholdene og den eventuelle psykiske belastningen av isolasjon

4.1 Innledning

For det første viser gjennomgangen av rettspraksis fra menneskerettsdomstolen på dette spesifikke området at fokuset på den eventuelle psykiske belastningen ved isolasjon er mindre i saker der soningsforholdene er gode, enn i saker der soningsforholdene er særlige strenge. Dette synes å være tilfellet selv om klageren i sakene med gode soningsforhold har sittet isolert i mange år.

Med gode soningsforhold siktes det her til isolasjonsregimer der det legges til rette for at den innsatte skal ha det så komfortabelt som mulig, forholdene tatt i betraktning. Vedkommende vil ofte være isolert mellom 22 og 24 timer, og har liten eller ingen kontakt med de andre innsatte i fengselet. Gode soningsforhold betyr i denne sammenhengen derfor at de fysiske soningsforholdene følger internasjonale standarder, at vedkommende har tilgang til mentale stimuli i form av besøk fra familie, og i form av tilgang til tv, bøker og radio. At den innsatte ikke er underlagt unødvendig strenge sikkerhetstiltak, som hyppige nakenvisitasjoner eller overdreven bruk av håndjern, er også blant momentene som vil ha betydning.

4.2 Saker med gode soningsforhold

Avgjørelsene *Ramirez Sanches v. France*⁶⁴ og *Öcalan v. Turkey*⁶⁵ har det til felles at EMD i begge avgjørelsene gir uttrykk for at de fysiske forholdene under isolasjonen ikke kunne anvendes som et argument for at art. 3 var krenket. De innsatte i disse sakene hadde muligheter for kontakt med mennesker utenfor fengselet i perioden de satt isolert. I tillegg hadde de tilgang på tilstrekkelig mentale stimuli. Ingen av dem uttaler heller at

⁶⁴ *Ramirez Sanches v. France* (2006).

⁶⁵ *Öcalan v. Turkey*, 12. mai 2005.

isolasjonsperiodene de utholdt, på henholdsvis åtte år og to måneder og seks år og tre måneder, hadde negative innvirkninger på deres psykiske helse.

Isolasjonen av Sanchez foregikk i en 6,84 kvadratmeter stor celle⁶⁶. Denne var innredet med en seng, et bord og en stol, og hadde et vindu som slapp inn naturlig lys.⁶⁷ Cellen var dårlig isolert, og hadde et åpent toalett-område. Domstolen anså disse forholdene for å være i tråd med De europeiske fengselsreglene⁶⁸. Cellen Öcalan oppholdt seg på ble etter et besøk fra CPT i september 2001 beskrevet som stor nok til å huse en fange⁶⁹. På cellen fantes det en seng, et bord, en stol og bokhyller. Den hadde air-condition, vask og toalettfasiliteter samt et vindu med utsikt over en inngjerdet gårdsplass⁷⁰.

Sanchez tilbud av utendørsaktiviteter bestod av en to timers luftetur i et triangulært område som var 15 meter langt, 7,5 meter bredt ved enden og 1 meter bredt ved toppunktet. Området var gjerdet inn og dekket med netting mot himmelen. Han hadde mulighet til å lese aviser og se på tv⁷¹. Han hadde også mulighet til å benytte et treningsrom én time om dagen⁷².

Öcalan hadde tilgang til bøker, aviser og en radio, men ikke til tv eller telefon⁷³. Domstolen mener at det faktum at Öcalan ikke hadde tilgang til tv eller telefon kan forsvares fordi eventuell kontakt med omverdenen kunne anvendes til å gjenoppta kontakten med medlemmer av PKK⁷⁴. Han hadde uansett mulighet for å kommunisere med mennesker utenfor fengselet via brev⁷⁵.

Sanchez hadde besøk av en prest en gang i måneden. To ganger i uken hadde han besøk av en lege⁷⁶. Familien hans søkte aldri om å få besøke ham. De eneste som ba om å få besøke ham var to journalister, men disse forespørslene ble nektet.⁷⁷ Sanchez mottok imidlertid mange besøk fra sine advokater. Han hadde besøk av 58 forskjellige advokater i løpet av perioden han satt isolert. Hans representant da dommen falt, som også ble hans kone under

⁶⁶ *Ramirez Sanches v. France* (2006), avsnitt 12.

⁶⁷ Op.cit., avsnitt 127.

⁶⁸ Op.cit., avsnitt 130.

⁶⁹ *Öcalan v. Turkey* (2005), avsnitt 33.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ *Ramirez Sanches v. France* (2006), avsnitt 12.

⁷² Op.cit., avsnitt 128.

⁷³ *Öcalan v. Turkey* (2005), avsnitt 33.

⁷⁴ Op.cit., avsnitt 195.

⁷⁵ Op.cit., avsnitt 194.

⁷⁶ *Ramirez Sanches v. France* (2006), avsnitt 131.

⁷⁷ Op.cit., avsnitt 13.

isolasjonsperioden, besøkte ham 640 ganger mellom 27. juni 1997 og 29. april 2002⁷⁸. Videre mottok han 860 besøk i løpet av syv år og åtte måneder fra sine andre advokater⁷⁹.

Öcalan hadde besøk av en lege to ganger om dagen. I utgangspunktet skulle advokatene og familien hans kunne besøke ham en gang i uken⁸⁰. Besøk fra både advokater og familie ble imidlertid ofte kansellert på grunn av vanskelige værforhold og uegnede transportmidler over sjøen til øya der fengselet lå⁸¹. Fordi han var den eneste innsatte i fengselet var det aldri mulighet for sosial omgang med andre innsatte. Hans sosiale omgang med andre innad i fengselet begrenset seg derfor til kontakt med de ansatte⁸².

EMD uttaler tross de gode soningsforholdene i Sanchez-saken at den er bekymret for den lange perioden som han tilbrakte på isolasjon⁸³. Det samme gjorde legene som undersøkte Sanchez da han satt isolert. Dette kommer til uttrykk i de rapportene som legene utarbeidet om Sanchez psykiske tilstand⁸⁴. I tilknytning til disse rapportene uttaler domstolen i avsnitt 141 at:

”While it is true that, after 13 July 2000 the doctors no longer sanctioned his solitary confinement, none of the medical certificates issued on the renewals of the applicant’s solitary confinement up to October 2002 expressly stated that his physical or mental health had been affected, or expressly requested a psychiatric report.”

Domstolen er her tydelig på at selv om legene gav uttrykk for en viss bekymring i sine rapporter var det ingen av dem som eksplisitt uttalte at helsen til Sanchez ble påvirket av isolasjonen, eller at det var behov for å utarbeide en psykiatrisk rapport.

Domstolen vektlegger også i sin vurdering at den innsatte selv nektet å ta imot psykologisk hjelp. Han mente selv at han var ved utmerket fysisk og psykisk helse⁸⁵. De gangene det ble foretatt psykiatriske undersøkelser av ham anbefalte aldri den som hadde foretatt undersøkelsen noen oppfølgende behandling⁸⁶. At den innsatte ser ut til å takle isolasjonen bra

⁷⁸ Op.cit. avsnitt 14.

⁷⁹ Op.cit. avsnitt 131.

⁸⁰ *Öcalan v. Turkey* (2005), avsnitt 33.

⁸¹ Op.cit., avsnitt 34.

⁸² Op.cit., avsnitt 194.

⁸³ *Ramirez Sanchez v. France* (2006), avsnitt 136.

⁸⁴ Op.cit., avsnitt 51, 52, 55, 56, 58, 61 og 65.

⁸⁵ Op.cit., avsnitt 144.

⁸⁶ Op.cit., avsnitt 143.

samtidig som vedkommende unngår kontakt med andre kan, som vi så i kap. 2, være et tegn på alvorlige psykiske problemer. Det trenger likevel ikke være det.

Verken domstolen eller Öcalan selv nevner noe om hans psykiske helse. Det er tilsynelatende kun Öcalans fysiske helse som omtales. Den innsatte uttalte selv at hans somatiske helse ble forverret som en følge av de spesielle værforholdene på øya⁸⁷.

Domstolen oppsummerer det hele slik i avsnitt 196 i dommen:

”While concurring with the CPT’s recommendations that the long-term effects of the applicant’s relative social isolation should be attenuated by giving him access to the same facilities as other high security prisoners in Turkey, such as television and telephone contact with his family, the Grand Chamber agrees with the Chamber that the general conditions in which he is being held at Imrali Prison have not thus far reached the minimum level of severity required to constitute inhuman or degrading treatment within the meaning of Article 3 of the Convention.”

Sammenligner vi Sanchez-saken med saken om Öcalan ser vi at Sanchez satt lenger i isolasjon enn Öcalan. På en annen side var isolasjonsregimet noe strengere for Öcalan, både fordi han er den eneste innsatte i fengselet på øya, men også fordi han har tilgang til færre mentale stimuli og mindre kontakt med omverdenen. Likevel konkluderer domstolen i begge sakene med at art. 3 ikke er krenket.

*Rzakhanov v. Azerbaijan*⁸⁸ har flere likhetstrekk med Sanchez-saken og Öcalan-saken. Et av disse fellestrekene er de fysiske forholdene under isolasjonen. Domstolen kom i denne saken, som i de to andre, til at de fysiske forholdene på cellen var tilstrekkelige⁸⁹.

Toalettområdet var separert fra resten av cellen, og den hadde to elektriske lamper og en vifte.

Rzakhanov hadde en radio på cellen sin. Han hadde også rett til å se på tv fire timer hver dag, og seks timer i helgene og i ferier. Videre hadde han tilgang til fengselets bibliotek⁹⁰. Hva gjelder utendørsaktiviteter hadde Rzakhanov rett på en tur med varighet på én time⁹¹. Ingen rekreasjons- eller utdanningsaktiviteter var imidlertid tilgjengelige for ham⁹².

⁸⁷ *Öcalan v. Turkey* (2005), avsnitt 186.

⁸⁸ *Rzakhanov v. Azerbaijan* 4. juli 2013.

⁸⁹ Op.cit., avsnitt 68.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ *Rzakhanov v. Azerbaijan* (2013), avsnitt 69.

⁹² Op.cit., avsnitt 71.

Tilgangen på mentale stimuli var ikke vesentlig forskjellig fra den som Sanchez og Öcalan hadde tilgang på. Likevel betrakter domstolen i Rzakhanov-saken turen på én time og mangelen på rekreasjons- og utdanningsaktiviteter som problematisk⁹³.

Rzakhanov hadde rett til to lange besøk (på en til tre dager) og seks korte besøk (på opp til fire timer hver gang) i løpet av ett år. I tillegg hadde han sporadiske besøk av sin advokat⁹⁴. Domstolen uttaler i den forbindelse at: "the Court considers that two long and six short visits of his family per year or occasional meetings that the applicant had with his lawyer outside the cell cannot significantly alter his confinement to the cell during twenty-three hours per day ..."⁹⁵.

Når det gjelder muligheten for sosial omgang med mennesker utenfor fengselet er det klart at Rzakhanov hadde færre besøk enn det Sanchez og Öcalan hadde. Det er tydelig at domstolen vektlegger dette negativt i Rzakhanov-saken.

Heller ikke Rzakhanov nevner noe om at isolasjonen påvirket hans psykiske helse negativt. Her må det imidlertid nevnes at han satt betydelig kortere i isolasjon enn det Sanchez og Öcalan gjorde, nemlig i to år og ti måneder.

Selv om de fysiske forholdene i Rzakhanov-saken var gode og tilgangen på mentale stimuli noenlunde tilsvarende som den i Sanchez-saken og Öcalan-saken, konkluderer domstolen med krenkelse av art. 3 i førstnevnte sak. Dette på tross av at Rzakhanovs psyke synes uberørt av isolasjonen. Grunnen til dette synes å være hans begrensede mulighet for sosial kontakt med mennesker i og utenfor fengselet.

4.3 Saker med særlig strenge soningsforhold

I forrige delkapittel behandlet jeg avgjørelser der de innsatte var isolert under gode fysiske forhold. De hadde tilgang på tilstrekkelige mentale stimuli, og mulighet for jevnlig og relativt hyppige besøk fra mennesker utenfor fengselet. I dette delkapittelet skal jeg se nærmere på saker der de fysiske forholdene ikke nødvendigvis er like gode. I tillegg er de innsatte underlagt strenge sikkerhetsregimer, og har ikke spesielt god tilgang på besøk fra

⁹³ Op.cit., avsnitt 69 og 71.

⁹⁴ Op.cit., avsnitt 70.

⁹⁵ Ibid.

familie. Analysen vil vise at slike forhold kan ha en negativ utvikling på den innsattes psykiske helse, og at dette er noe domstolen vektlegger i sin vurdering.

Avgjørelsene *Horych v. Poland*⁹⁶, *Piechowicz v. Poland*⁹⁷ og *Csüllög v. Hungary*⁹⁸ viser alle at kombinasjonen av strenge restriksjoner på adgangen til å motta besøk, videoovervåkning på cellen, nakenvisitasjoner og hyppig bruk av håndjern er momenter som EMD vektlegger negativt i sin vurdering av om art. 3 er krenket. Dårlige fysiske forhold på cellen kom i tillegg til den unødvendig strenge bruken av sikkerhetstiltak for de innsatte i disse sakene. I alle de tre sakene kom EMD til at art. 3 var krenket.

For *Horych* vedkommende ble både cellen og de sanitære fasilitetene overvåket med videokamera⁹⁹. Det samme var tilfellet i *Piechowicz v. Poland*¹⁰⁰. I *Csüllög v. Hungary*¹⁰¹ fremgår det ikke at videoovervåkning ble benyttet.

Horych ble underlagt nakenvisitasjon hver gang han beveget seg inn og ut av cellen sin¹⁰². *Piechowicz* var underlagt samme regime¹⁰³. Også visitasjonene ble filmet av overvåkningskameraene. *Csüllög* var underlagt nakenvisitasjon på daglig basis¹⁰⁴. Domstolen uttaler i tilknytning til visitasjonene i *Horych*-saken at:

”the Court considers that the practice of daily strip-searches applied to him for 7 years and some 9 months, combined with his nearly complete social isolation, must have diminished his human dignity and caused him feelings of inferiority, anguish and accumulated distress which went beyond the unavoidable suffering and humiliation involved in the imposition of detention on remand ...¹⁰⁵”.

De innsatte ble også påsatt håndjern hver gang de beveget seg utenfor cellen sin¹⁰⁶. I *Piechowicz*-saken uttaler domstolen i tilknytningen til bruk av nakenvisitasjon og håndjern at: ”The negative psychological and emotional effects of his social isolation were aggravated by

⁹⁶ *Horych v. Poland* (2012).

⁹⁷ *Piechowicz v. Poland*, 17. april 2012.

⁹⁸ *Csüllög v. Hungary*, 7. juni 2011.

⁹⁹ *Horych v. Poland* (2012), avsnitt 30.

¹⁰⁰ *Piechowicz v. Poland* (2012) avsnitt 76.

¹⁰¹ *Csüllög v. Hungary*, (2011).

¹⁰² *Horych v. Poland* (2012), avsnitt 30.

¹⁰³ *Piechowicz v. Poland* (2012), avsnitt 76.

¹⁰⁴ *Csüllög v. Hungary*, (2011), avsnitt 9.

¹⁰⁵ *Horych v. Poland* (2012), avsnitt 101.

¹⁰⁶ Op.cit., avsnitt 30, *Piechowicz v. Poland* (2012), avsnitt 77 og *Csüllög v. Hungary*, (2011), avsnitt 33.

the routine application of other special security measures, namely the shackling and strip searches.¹⁰⁷»

Domstolen påpeker at Horych kontakt med andre mennesker ble svært redusert som følge av regimet han var underlagt. Kontakten beskrives som nærmest ikke-eksisterende¹⁰⁸. Horych kontakt med familien var begrenset til en times besøk én gang i måneden¹⁰⁹. De fleste besøkene han mottok var ”lukkede”, hvilket betød at de ble gjennomført med glassvegg der de besøkende måtte snakke med den innsatte via telefon¹¹⁰. Han mottok likevel også ”åpne” besøk¹¹¹. Han mottok mellom 5 og 10 besøk i året mellom 2004 og 2008¹¹².

Som vi så i kap. 2 vil redusert meningsfylt sosial kontakt kunne føre til en reduksjon i den innsattes helse og velvære. Domstolen mener at den veldig begrensede sosiale kontakten Horych hadde: ”could not attenuate sufficiently the consequences of his nearly complete, prolonged isolation and his daily solitude for his mental and emotional well-being.¹¹³»

Det var også strenge restriksjoner på hvor mange besøk Piechowicz kunne motta fra sin sønn og sin kone¹¹⁴. Det samme gjaldt besøk fra den innsattes mor¹¹⁵. Ved tre anledninger ble det plassert andre innsatte på cellen sammen med Piechowicz¹¹⁶. Dette skjedde etter hans eget ønske. Domstolen gjør oppmerksom på at selv om den innsatte fikk innvilget ønsket om å få dele celle med en annen innsatt, og mottok besøk fra familien sin: ”the family visits or meetings with the lawyers could not alone mitigate sufficiently the cumulative, adverse effects of the imposition of the ”dangerous detainee” regime on the applicant.¹¹⁷»

Piechowicz hadde tillatelse til å tilbringe én time utendørs hver dag, men var da avgrenset fra de andre innsatte¹¹⁸. Han søkte også om å få ta del i sportslige aktiviteter eller ulike kurs sammen med de andre innsatte, men fikk avslag på disse søknadene¹¹⁹. Isolasjonen av ham under disse forholdene varte i to år og omtrent ni måneder. Domstolen uttaler at:

¹⁰⁷ *Piechowicz v. Poland* (2012), avsnitt 174.

¹⁰⁸ *Horych v. Poland* (2012), avsnitt 96.

¹⁰⁹ Op.cit., avsnitt 31.

¹¹⁰ Op.cit., avsnitt 32.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² *Horych v. Poland* (2012), avsnitt 34-38.

¹¹³ Op.cit., avsnitt 96.

¹¹⁴ *Piechowicz v. Poland* (2012), avsnitt 55, 57-60 og 63-64.

¹¹⁵ Op.cit., avsnitt 65-66.

¹¹⁶ Op.cit., avsnitt 80.

¹¹⁷ Op.cit., avsnitt 171.

¹¹⁸ Op.cit., avsnitt 79.

¹¹⁹ Op.cit., avsnitt 84-85.

”Considering the duration of the regime imposed on the applicant and the very limited possibilities available to him for physical movement and social contact, the Court has no doubt that the lack of any meaningful response to his repeated complaints about his solitude and exclusion must have caused him feelings of humiliation and helplessness ...¹²⁰”

Csüllög hadde rett på en eller to besøk i måneden¹²¹. Han hadde ikke tillatelse til å delta på noen form for kulturelle aktiviteter¹²². I tillegg var det strenge begrensninger på hvilke ting han hadde tillatelse til å ha på cellen sin¹²³. Domstolen uttaler i den forbindelse at:

”In the Court’s view, solitary confinement is appropriate only as an exceptional and temporary measure, given its likely negative effects on the inmate’s personality. However, several of the restrictive measures applied to the applicant – such as the prohibition on possessing a watch or teabags or the restriction on the number of books kept in the cell ... – cannot reasonably be related to the purported objective of the isolation, namely to frustrate attempted escape.¹²⁴”

Videre uttaler den at: ”The Court notes that there were no security reasons for constantly handcuffing the applicant every time he was outside his cell.¹²⁵”

De innsattes mentale tilstand må også sees i sammenheng med de dårlige fysiske forholdene som de ble isolert under, og tiden de satt isolert.

Piechowicz var som nevnt isolert i to år og omtrent ni måneder. Cellen hans var ikke ventilert, og vinduet var dekket av plast slik at det ble veldig varmt om sommeren¹²⁶. Videre var det ikke varmt nok på cellen om vinteren. Møblene på cellen var permanent festet til gulvet¹²⁷.

Csüllög var isolert i to år og seks måneder. Cellens hans hadde bare kunstig lys, ventilasjonen fungerte ikke og toalettet hadde verken sete eller lokk¹²⁸. Domstolen uttaler avslutningsvis i dommens avsnitt 38 at:

¹²⁰ Op.cit., avsnitt 173.

¹²¹ *Csüllög v. Hungary*, (2011), avsnitt 24.

¹²² Op.cit., avsnitt 33.

¹²³ Op.cit., avsnitt 9.

¹²⁴ *Csüllög v. Hungary*, (2011), avsnitt 34.

¹²⁵ Op.cit., avsnitt 35.

¹²⁶ *Piechowicz v. Poland* (2012), avsnitt 89.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ *Csüllög v. Hungary*, (2011), avsnitt 9.

”In sum, the Court considers that the cumulative effects of the stringent custodial regime to which the applicant was subjected for an extended period of time and the material conditions in which he was detained must have caused him suffering which exceeded the unavoidable level inherent in detention.”

Domstolen er i disse tre sakene tydelig når den kobler det strenge sikkerhetsregimet som de innsatte var underlagt og tiden de tilbrakte der, opp mot deres psykiske helse og den negative utviklingen denne hadde.

*Enache v. Romania*¹²⁹ er en avgjørelse som har mange likhetstrekk med de tre dommene nevnt ovenfor. Den innsatte ble isolert under dårlige fysiske forhold, og maten som ble servert var dårlig. Håndjern ble benyttet i utstrakt grad. Den innsatte gav også uttrykk for at isolasjonen hadde en negativ innvirkning på hans psykiske helse. Isolasjonen varte i ti år og syv måneder, og domstolen konkluderte med at art. 3 var krenket.

Den innsatte hadde kun 4,47 kvadratmeter boareal tilgjengelig på cellen sin. Domstolen påpeker at dette arealet er mindre enn det som CPT anbefaler, og at det dermed kunne settes spørsmålstegn ved om arealet var tilstrekkelig¹³⁰.

For en periode på fire år hadde den innsatte begrenset tilgang på varmtvann ved dusjing. Oppvarmingen av cellen var heller ikke tilstrekkelig, og den innsatte manglet også tilgang på kaldt drikkevann¹³¹. Domstolen måtte derfor konstatere at den innsatte levde under utilfredsstillende sanitære forhold, og at vedkommende ble frarøvet muligheten til å opprettholde sin personlige hygiene¹³².

Maten som den innsatte ble servert var av dårlig kvalitet. Dette ble bekreftet av CPT¹³³. Den innsattes cellevindu befant seg rett ved fengselets søppeldyng, som medførte at det ofte luktet stramt på cellen. Disse anklagene ble bare delvis tilbakevist av myndigheten, som kun viste til at de hadde tatt grep om situasjonen. De kunne imidlertid ikke si noe om hva slags grep det var snakk om¹³⁴.

¹²⁹ *Enache v. Romania* 1. april 2014.

¹³⁰ Op.cit., avsnitt 54.

¹³¹ Op.cit., avsnitt 57.

¹³² Ibid.

¹³³ *Enache v. Romania* (2014), avsnitt 58.

¹³⁴ Op.cit., avsnitt 59.

Den innsatte ble påsatt håndjern hver gang han beveget seg utenfor cellen sin¹³⁵. Domstolen anerkjenner at fengselsmyndighetene har behov for å ta forholdsregler når de har å gjøre med voldelige fanger. Den uttaler likevel at:

”However, it observes that the systematic use of handcuffs in respect of the applicant started about fourteen years ago, in December 1997, and apparently continues to this day. With the exception of one attempt to flee, the Government did not identify any other specific incidents over that period in which the applicant tried to flee or harm himself or others.”¹³⁶

Den innsatte uttalte selv at forholdene under isolasjonen hadde hatt en negativ innvirkning på hans psykiske helse. Det fremkom av hans journal fra fengselet at han led av kronisk depressiv psykopi¹³⁷. Domstolen nøyet seg for sin del med å uttale at: ”the Court considers that the cumulative conditions of the applicant’s detention caused him distress that exceeded the unavoidable level of suffering inherent in detention and that attained the threshold of severity under Article 3.”¹³⁸

Domstolen er følgelig ikke like tydelig her som i de andre avgjørelsene i dette delkapittelet når det gjelder å påpeke det strenge isolasjonsregimets innvirkning på den innsattes psykiske helse.

Også på visse andre punkter skiller denne dommen seg fra de tre andre. For det første hadde den innsatte muligheten til å delta på ulike utdanningsaktiviteter sammen med andre innsatte i 2002 og 2003¹³⁹. Dette er mer enn de innsatte i de andre dommene fikk tilbud om. Tilbudet var imidlertid det eneste Enache fikk, sett bort i fra hans daglige tur.

For det andre mente myndigheten at Enache hadde delt celle med andre innsatte i fengselet. De kunne imidlertid ikke legge frem noen dokumentasjon som støttet dette utsagnet, og domstolen tillot derfor ikke dette momentet særlig vekt.

Den siste avgjørelsen som skal nevnes i denne sammenhengen er *Argenti v. Italy*¹⁴⁰. Den innsatte i denne saken var også underlagt et strengt sikkerhetsregime som varte i over tolv år.

¹³⁵ Op.cit., avsnitt 60.

¹³⁶ Op.cit., avsnitt 61.

¹³⁷ Op.cit., avsnitt 15.

¹³⁸ Op.cit., avsnitt 62.

¹³⁹ Op.cit., avsnitt 56.

¹⁴⁰ *Argenti v. Italy*, 10. november 2005.

I denne avgjørelsen nevner imidlertid verken domstolen eller den innsatte noe om hans psykiske helse, og hvorvidt denne ble negativt påvirket av det strenge sikkerhetsregimet. Domstolen konkluderte med at art. 3 ikke var krenket. Avgjørelsen er derfor et eksempel på at soningsforholdene kan være strenge uten at den innsattes psykiske helse trenger å bli negativt påvirket av dette.

Sikkerhetsregimet innebar blant annet et forbud mot bruk av telefon, forbud mot samvær med andre innsatte, begrensninger i besøksadgangen, forbud mot å motta eller sende penger utover et spesifisert beløp, forbud mot å motta pakker som inneholdt noe annet enn lin, forbud mot å delta i kulturelle eller sportslige aktiviteter og forbud mot mer enn to timer i friluft hver dag¹⁴¹.

Bakgrunnen for domstolens konklusjon var at begrunnelsen for forlengelsen av restriksjonene var god, og at en nasjonal domstol overprøvde beslutningene om å forlenge isolasjonen¹⁴². Domstolen mente heller ikke at begrensningene var uforholdsmessige sett i forhold til hvilke handlinger den innsatte hadde begått¹⁴³.

4.4 Oppsummering

Analysen av avgjørelsene i kap. 4 har vist at EMD vektlegger gode fysiske forhold, tilgang på mentale stimuli og sosial kontakt med andre mennesker som positive momenter i vurderingen av om EMK art. 3 er krenket. Disse momentene kan også ha en positiv innvirkning på den isolertes psykiske helse.

Videre har analysen vist at dersom den innsatte må utholde et unødvendig strengt sikkerhetsregime under dårlige fysiske forhold er dette noe EMD vektlegger negativt, og noe som kan ha negativ effekt på den innsattes psykiske helse. Analysen av disse avgjørelsene har imidlertid også vist at selv om den innsatte er underlagt strenge sikkerhetsrutiner trenger dette ikke automatisk bety at EMK art. 3 er krenket.

¹⁴¹ Op.cit., avsnitt 7.

¹⁴² Op.cit., avsnitt 22.

¹⁴³ Ibid.

5 Personlige forutsetninger – den innsattes psykiske styrke

5.1 Innledning

Personlige forutsetninger i form av den innsattes psykiske styrke synes å være et moment som har betydning i domstolens vurdering av om art. 3 er krenket. Som vi så i kap. 2 vil noen tåle isolasjon godt, mens andre tåler den heller dårlig. Det finnes eksempler på begge deler i de avgjørelsene jeg behandler i dette kapittelet.

5.2 Saker der de innsatte tålte isolasjonen godt

Av de dommene som er gjennomgått ovenfor ser vi at Sanchez, Öcalan og Rzakhanov syntes å tåle isolasjonen godt. Som allerede nevnt i kap. 4.2 er det ingen av dem som nevner at deres psykiske helse ble negativt påvirket som følge av deres langvarige opphold i isolasjon. Domstolen vier liten eller ingen plass til å diskutere de innsattes psykiske helse og dennes sammenheng med isolasjonen i disse avgjørelsene.

Sanchez skal eksempelvis ha uttalt at: ”his excellent mental and physical health was due to his strength of character and the efforts he had made to keep his mind active and to retain mental balance.”¹⁴⁴

I *Rzakhanov v. Azerbaijan*¹⁴⁵ nøyer domstolen seg med en generell uttalelse om at langvarig isolasjon er uønsket, og at lange perioder i isolasjon kan ha en skadelig effekt på den mentale helsen¹⁴⁶. At dette er det eneste som blir uttalt i forbindelse med den innsattes psykiske helse tilsier at han tålte isolasjonen godt.

¹⁴⁴ *Ramirez Sanches v. France* (2006), avsnitt 95.

¹⁴⁵ *Rzakhanov v. Azerbaijan* (2013).

¹⁴⁶ Op.cit., avsnitt 73.

En annen avgjørelse som må nevnes i denne sammenhengen er *Ilascu and others v. Moldova and Russia*¹⁴⁷. Jeg har valgt å bare se på forholdene for én av klagerne i denne saken fordi den er svært omfattende. Ilascu satt isolert i åtte år og elleve måneder. Avgjørelsen føyer seg inn i rekken av dommer der den innsatte satt isolert under dårlige fysiske forhold.

Et særlig poeng i tilknytning til denne avgjørelsen er at den innsatte ble behandlet dårlig av de fengselsansatte over lang tid. Sett i lys av de forholdene som den innsatte satt isolert under må det kunne sies at vedkommende tålte isolasjonen godt, selv om han gav uttrykk for at isolasjonsregimet forringet ham og hadde katastrofale effekter på hans fysiske og mentale tilstand¹⁴⁸. Utover dette utsagnet står det lite om den innsattes reaksjon på isolasjonen i avgjørelsen.

Den innsatte hadde under isolasjonen ikke tillatelse til å korrespondere med andre, men klarte likevel å sende noen få brev ut av fengselet¹⁴⁹. Det var plassert et metallbur inne i cellen hans. I dette buret var det en seng og et bord, også disse i metall¹⁵⁰. Han hadde rett til å gå én tur om dagen. Denne foregikk innendørs og på kvelden¹⁵¹. Hva gjelder mat fikk han 100 gram rugbrød tre ganger om dagen, og et glass te uten sukker to ganger om dagen. Om kvelden mottok han et måltid som i hovedsak bestod av mais¹⁵².

Cellen hadde ikke noe naturlig lys. Det eneste lyset kom fra en lyspære i korridoren¹⁵³. Den innsatte fikk sjelden dusje, og det kunne gå måneder mellom hver gang han fikk vaske seg¹⁵⁴. Cellen hadde ikke mulighet for oppvarming om vinteren¹⁵⁵. Han hadde tilgang på kaldt vann. Toalettområdet var ikke separert fra resten av cellen¹⁵⁶.

Den innsatte gjennomførte flere sultestreiker under isolasjonen i protest mot den dårlige maten han fikk i fengselet. Han sultestreiket også fordi mat som ble sendt til han fra familiemedlemmer ikke ble delt ut før den var blitt dårlig¹⁵⁷.

¹⁴⁷ *Ilascu and others v. Moldova and Russia* (2004).

¹⁴⁸ Op.cit., avsnitt 420.

¹⁴⁹ Op.cit., avsnitt 240.

¹⁵⁰ Op.cit., avsnitt 241.

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ *Ilascu and others v. Moldova and Russia* (2004), avsnitt 242.

¹⁵⁴ Op.cit., avsnitt 243.

¹⁵⁵ Op.cit., avsnitt 244.

¹⁵⁶ Op.cit., avsnitt 245.

¹⁵⁷ Op.cit., avsnitt 247.

Dersom den innsatte foretok seg noe av politisk karakter, eller dersom han prøvde å bedre forholdene for seg selv og de andre som ble arrestert sammen med ham, ble han møtt med et enda strengere isolasjonsregime. Fysiske avstraffelser var også en vanlig reaksjon på handlinger av politisk karakter¹⁵⁸. Det gikk lang tid mellom hver gang den innsatte hadde muligheten til å bli undersøkt av leger¹⁵⁹. Med noen få unntak ble sykdom som den innsatte ble rammet av, ikke behandlet¹⁶⁰. I løpet av isolasjonen forverret helsen hans seg betraktelig¹⁶¹. I tillegg var han offer for fire falske henrettelser¹⁶².

Det fremstår som klart at forholdene for den innsatte i denne saken var betraktelig verre enn i de andre avgjørelsene som er nevnt ovenfor. Domstolen konkluderer som følger:

”The Court concludes that the death sentence imposed on the applicant coupled with the conditions he was living in and the treatment he suffered during his detention after ratification, account being taken of the state he was in after spending several years in those conditions before ratification, were particularly serious and cruel and must accordingly be considered acts of torture within the meaning of Article 3 of the Convention.”¹⁶³

Det fremkommer ikke i avgjørelsen at Ilascu klaget over at han var underlagt et regime som domstolen beskriver som tortur. Nettopp derfor må det kunne sies at han tålte isolasjonen godt.

5.3 Saker der de innsatte tålte isolasjonen dårlig

At den innsatte tåler isolasjonen godt trenger ikke ha noen sammenheng med gode soningsforhold. Det så vi ovenfor i kap. 5.2. Det er likevel en klar trend i de avgjørelsene som er gjennomgått at de som sitter isolert under gode soningsforhold opprettholder sin mentale helse i større grad enn de som sitter isolert under strenge eller dårlige forhold. Domstolens

¹⁵⁸ Op.cit., avsnitt 249 og 267-272.

¹⁵⁹ Op.cit., avsnitt 253.

¹⁶⁰ Op.cit., avsnitt 262.

¹⁶¹ Op.cit., avsnitt 259.

¹⁶² Op.cit., avsnitt 198.

¹⁶³ Op.cit., avsnitt 440.

fokus på den innsattes mentale helse har også vært større i sakene med strenge soningsforhold.

I dette delkapittelet skal jeg se nærmere på saker der de innsatte tålte isolasjonen dårlig.

Avgjørelsene som omhandler Horych, Piechowicz, Csüllög og Enache er saker der de innsatte tålte isolasjonen dårlig. Horych uttaler i avsnitt 83 i dommen at isolasjonen ”put an exceptionally severe emotional and mental strain on him.” Piechowicz beskriver sin egen isolasjon som ”nearly complete, immensely stressful and depressing ...¹⁶⁴”. Csüllög uttalte i sin sak at det var ”the physical conditions of detention ...” som resulterte i et brudd på art. 3¹⁶⁵.

Enache mener selv at isolasjonen hadde en negativ effekt på hans mentale helse, og viser til sin medisinske journal fra fengselet hvor det fremgår at han lider av kronisk depressiv psykopati¹⁶⁶.

Også *Van der Ven v. The Netherlands*¹⁶⁷ er interessant i denne sammenhengen. Den innsatte tilbrakte tre år og syv måneder isolert under det som beskrives som et strengt regime. Avgjørelsen har flere likhetstrekk med de fire avgjørelsene nevnt ovenfor. Sammenlignet med dem var likevel forholdene under isolasjonen mindre strenge for van der Ven med tanke på den sosiale kontakten han hadde med andre innsatte.

Den innsatte hadde mulighet til å delta i sportslige aktiviteter to ganger i uken. Han hadde rett på én times utendørs tur hver dag i tillegg til at han kunne bruke et treningsrom på angitte tidspunkter. I sum hadde den innsatte rett til å delta i gruppeaktiviteter seks timer per uke¹⁶⁸. Maks antall deltagere i disse gruppeaktivitetene var fire personer.

Sett bort i fra muligheten for sosial kontakt med andre innsatte ble van der Ven i likhet med de innsatte i de andre avgjørelsene underlagt utstrakt bruk av håndjern og nakenvisitasjon.

¹⁶⁴ *Piechowicz v. Poland* (2012), avsnitt 142.

¹⁶⁵ *Csüllög v. Hungary*, (2011), avsnitt 24.

¹⁶⁶ *Enache v. Romania* (2014), avsnitt 15.

¹⁶⁷ *Van der Ven v. The Netherlands* (2003).

¹⁶⁸ Op.cit., avsnitt 31.

Håndjern ble benyttet når den innsatte forlot fengselet. I noen tilfeller ble det også benyttet inne i selve fengselet dersom det var fare for at van der Ven kunne få tak i objekter som han kunne skade andre innsatte eller ansatte med¹⁶⁹.

Hver gang den innsatte forlot og kom tilbake til fengselet ble han utsatt for nakenvisitasjon. Det samme gjaldt før og etter såkalte ”åpne” besøk, og etter at han hadde vært hos legen, tannlegen eller frisøren i fengselet¹⁷⁰. Cellen til den innsatte ble også gjennomført ukentlig¹⁷¹.

Den innsatte var også under kontinuerlig overvåkning når han beveget seg utenfor cellen sin¹⁷². All korrespondanse og alle telefonsamtaler ble overvåket, med unntak av den kontakten van der Ven hadde med visse personer¹⁷³. Besøk gjennomført med en glassvegg mellom den innsatte og den besøkende var tillatt i én time hver uke. Besøk gjennomført uten slik glassvegg var tillatt bare for den innsattes nærmeste familie, én gang i måneden¹⁷⁴. Fysisk kontakt ved slike ”åpne” besøk var likevel begrenset til et håndtrykk ved starten og slutten av besøket.

Den innsattes psykiske tilstand ble vurdert flere ganger under oppholdet hans på EBI¹⁷⁵. Det fremkommer av de rapportene som er gjengitt i dommen at den innsatte opplevde flere perioder med depresjon, og at han hadde vanskeligheter med å innrette seg i isolasjon¹⁷⁶. I en periode ble han også innlagt på psykiatrisk sykehus¹⁷⁷. Domstolen konkluderte med at art. 3 var krenket.

At den innsatte slet med psykiske problemer i perioden han tilbrakte under dette strenge fengselsregimet fremkommer tydelig i avgjørelsen. Det er interessant at av de avgjørelsene som er gjennomgått hittil, er dette den der den innsatte hadde mest sosial kontakt i hverdagen. Likevel er det i denne saken de psykiske problemene synes mest fremtredende. Betydningen av den innsattes personlige forutsetninger kommer tydelig frem i denne saken.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ *Van der Ven v. The Netherlands* (2004), avsnitt 21.

¹⁷⁶ Op.cit., avsnitt 22.

¹⁷⁷ Op.cit., avsnitt 25.

5.4 Oppsummering

Analysen av avgjørelser i kap. 5 har vist at det er individuelt hvordan den innsatte reagerer på isolasjon. Den innsattes reaksjon kan ikke alltid kobles opp mot forholdene som vedkommende er isolert under. I noen tilfeller er det de som soner under de mildeste forholdene som har den sterkeste reaksjonen, og omvendt. Analysen har også vist at domstolen vektlegger den effekten isolasjonen har hatt på den innsatte, hvilket stemmer godt overens med det som fremkommer i kap. 3.

6 Tilbud om psykologisk behandling under isolasjonen

I dette kapittelet skal jeg se nærmere på hvilke tilbud om psykologisk behandling som foreligger i de sakene som er gjennomgått hittil, og hvordan domstolen vektlegger dette momentet.

Som vi så i kap. 3 har staten en plikt til å følge opp den innsattes helse. Dette gjelder særlig den innsattes psykiske helse. Dersom staten vanskjøtter eller ignorerer denne plikten er dette et moment som kan trekke i retning av brudd på art. 3. I lys av dette var det noe overraskende at det bare ble nevnt noe om psykologisk behandling av de innsatte under isolasjonen i tre av avgjørelsene jeg har gjennomgått.

Slik veiledning nevnes for det første i Sanchez-dommen. Der fremkommer det at ”the applicant had refused ”any psychological help from the RMPS”¹⁷⁸”, og at ”the applicant refused the psychological counselling he was offered ...¹⁷⁹”.

I van der Ven-saken var det annerledes. I avgjørelsen uttales det at:

”The applicant submitted that during his stay in the EBI he had been confronted with feelings of disempowerment and depression. The applicant’s psychological condition was examined by the Penitentiary Selection Centre on a number of occasions, prior to a decision on the prolongation of his placement in the EBI.¹⁸⁰”

Videre er det lagt ved utdrag fra fire av disse psykiatriske rapportene.

I sakene om Piechowicz, Horych og Csüllög ble det konstatert brudd på art. 3. Det fremgår ikke av noen av disse avgjørelsene at de innsatte ble tilbudt psykologisk behandling. I Piechowicz uttales det eksempelvis:

¹⁷⁸ *Ramirez Sanches v. France* (2006), avsnitt 142.

¹⁷⁹ *Op.cit.*, avsnitt 144.

¹⁸⁰ *Van der Ven v. The Netherlands* (2004), avsnitt 21.

”It does not appear that the authorities made any effort to counteract the effects of the applicant’s isolation by providing him with the necessary mental or physical stimulation except for a daily, usually solitary walk in the segregated area and access to the television and library.¹⁸¹”

I Horych-saken uttaler domstolen at:

”It does not appear that the authorities made any effort to counteract the effects of the applicant’s isolation by providing him with the necessary mental and physical stimulation except for a daily, solitary walk in the segregated area and access to the television and library.¹⁸²”

Det kan også vises til følgende avsnitt i Csüllög-saken: ”The authorities did not apply any measures to counter the negative effects of protracted solitary confinement on the applicant’s physical and mental condition.¹⁸³

I Enache-saken fremgår det indirekte at den innsatte hadde tilgang på psykologisk veiledning under isolasjonsperioden. Dette fordi det finnes en medisinsk journal fra fengselsoppholdet hans der det fremgår at han lider av kronisk depressiv psykopati¹⁸⁴. Noen må nødvendigvis ha undersøkt den innsatte for å komme til denne konklusjonen.

¹⁸¹ *Piechowicz v. Poland* (2012), avsnitt 173.

¹⁸² *Horych v. Poland* (2012), avsnitt 98.

¹⁸³ *Csullog v. Hungary*, (2011), avsnitt 37.

¹⁸⁴ *Enache v. Romania* (2014), avsnitt 15.

7 Forskjeller mellom isolasjon i varetekt og isolasjon under soning i tilknytning til isolasjonens innvirkning på den innsattes psykiske helse

I dette delkapittelet skal jeg se nærmere på eventuelle forskjeller mellom isolasjon i varetekt og isolasjon under soning. Fokuset vil være på eventuelle forskjeller som kan begrunnes i isolasjonens innvirkning på den innsattes psykiske helse.

I alle de sakene som er gjennomgått hittil, sett bort i fra Csüllög-saken, Argenti-saken, Rzakhanov-saken og Enache-saken, ble klagerne isolert i varetekt. I de fire nevnte sakene fremkommer det ikke av dommene at klagerne satt isolert i varetekt før det falt dom i saken. I de seks sakene der isolasjon ble benyttet i varetekt konkluderte domstolen med at art. 3 var krenket i fire av disse. Dette gjelder sakene om Horych, Ilascu, van der Ven og Piechowicz.

Det er interessant i lys av det som ble skrevet i kap. 1.2, nemlig at det ofte skal mindre til før det konstateres brudd på art. 3 i saker der isolasjon er benyttet under varetekt enn i saker der isolasjon benyttes under soning. I Sanchez-saken og Öcalan-saken, der de innsatte også satt isolert i varetekt, mente domstolen at behandling av de innsatte under isolasjonen ikke var så alvorlig at art. 3 var krenket. Det kan også påpekes at forholdene under isolasjonen var strengere for de fire der art. 3 var krenket enn forholdene var for Sanchez og Öcalan.

I de fire sakene der de innsatte ble isolert i varetekt og art. 3 ble krenket kobler domstolen tiden tilbrakt i isolasjon opp mot de innsattes psykiske lidelser. Dette gjøres ikke i Sanchez og Öcalan. Det kan påpekes at av de fire avgjørelsene der isolasjon tilsynelatende ikke ble benyttet under varetekt, er det bare i én av disse avgjørelsene at domstolen påpeker sammenhengen mellom tid tilbrakt i isolasjon og den innsattes psykiske helse. Hvorvidt dette er et tegn på at isolasjon utholdt i varetekt blir vurdert som tøffere for psyken av EMD enn det isolasjon utholdt under fengsling gjør, fremstår likevel som usikkert.

Det er også mulig at denne ”statistikken” hadde sett annerledes ut dersom flere av de valgte avgjørelsene omhandlet saker uten bruk av isolasjon i varetekt. I min søken etter passende dommer å anvende i denne oppgaven fremstod det likevel som at avgjørelser som omhandlet langvarig isolasjon (over to år), ofte omfattet bruk av isolasjon under varetekt.

8 Avslutning

8.1 Konklusjon hva gjelder oppgavens problemstilling

Oppgavens overordnede problemstilling er hvordan Den europeiske menneskerettsdomstolen vurderer og vektlegger den potensielle psykiske belastningen ved særlig langvarig isolasjon i saker som omhandler eventuelle brudd på EMK art. 3.

Analysen av rettspraksis fra EMD har vist at det ikke nødvendigvis trenger å være noen sammenheng mellom det å sitte lenge i isolasjon, og det å utvikle psykisk sykdom eller symptomer som en følge av dette. Hvordan og hvorvidt domstolen vurderer og vektlegger den potensielle psykiske belastningen ved særlig langvarig isolasjon avhenger av under hvilke forhold den innsatte satt isolert, hvordan den enkelte innsatte har reagert på isolasjonen og hvilke bevis som eventuelt finnes for slike negative reaksjoner.

Det er ingen selvfølge for domstolen å trekke frem de eventuelle psykiske plagene som isolasjon kan medføre som et moment i vurderingen bare fordi den innsatte har sittet lenge på isolasjon, eller fordi forskning viser at isolasjon kan føre til psykisk sykdom eller psykiske symptomer. Det kan like gjerne være i de kortere isolasjonssakene, der soningsforholdene er gode, at psykiske problemer oppstår for den innsatte. Er soningsforholdene gode og den innsatte relativt upåvirket vil de potensielle psykiske innvirkningene ofte ikke være en faktor i domstolens vurdering. Motsatt vil det være en viktig faktor i domstolens drøftelse dersom soningsforholdene er dårlige, eller isolasjonsregimet svært strengt. Slike forhold påvirker også ofte den innsatte i en negativ retning. Slik sett er det mange av momentene som nevnes i kap. 3, som går igjen i analysen.

Domstolen er også raskt ute med å påpeke når den innsatte har blitt tilbudt for lite mentale stimuli av myndigheten, som skulle gjort opp for den reduksjonen i sosial omgang og stimuli som naturlig følger med det å være isolert. I avgjørelsene som er gjennomgått er det også en viss tendens til at de innsatte som har utholdt isolasjon i varetekt oftere får medhold i sin klage, enn det de som har sittet isolert etter dom gjør.

8.2 Avsluttende bemerkninger

Før jeg begynte på dette prosjektet hadde jeg en klar forestilling om at en analyse av denne typen avgjørelser ville vise en klar sammenheng mellom den psykiske belastningen av isolasjon, og lengden av denne. Jeg var av den oppfatning at i saker om langvarig isolasjon ville det psykiske aspektet nesten alltid komme tydelig frem i domstolens vurdering. Dette har vist seg å ikke være tilfellet.

Det er lett å la seg overbevise av den forskningen på isolasjon som sier at slik behandling nesten alltid vil ha skadelige effekter for den som utsettes for den. Selv om dette selvfølgelig er tilfellet i noen saker, finnes det også eksempler på personer som tåler denne formen for behandling svært godt. Enkelte kan tilbringe flere år i isolasjon uten at det tilsynelatende påvirker deres psykiske helse nevneverdig, verken under oppholdet eller etterpå.

At slike mentalt sterke menneskene finnes betyr likevel ikke at man bør å ha mindre fokus på de skadelige effektene av isolasjon. Man bør, som CAT anbefaler, legge til rette for at den innsatte skal få ha kontakt med andre mennesker i den grad dette er forsvarlig. Videre bør man også unngå unødvendig bruk av inngripende sikkerhetstiltak. I noen tilfeller vil isolasjon likevel være nødvendig å ta i bruk.

9 Kilderegister

9.1 Lover

Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999 nr. 30.

9.2 Rettspraksis

9.2.1 Den europeiske menneskerettsdomstolen

Van der Ven v. The Netherlands, 4. februar 2003.

Ilascu and others v. Moldova and Russia, 8. juli 2004.

Öcalan v. Turkey, 12. mai 2005.

Rohde v. Denmark, 21. juli 2005.

Argenti v. Italy, 10. november 2005.

Ramirez Sanches v. France, 4. juli 2006.

Onoufriou v. Cyprus, 7. januar 2010.

Csüllög v. Hungary, 07. juni 2011.

Babar Ahmad and others v. the UK, 10. april 2012.

Horych v. Poland, 17. april 2012.

Piechowicz v. Poland, 17. april 2012.

Rzakhanov v. Azerbaijan, 4. juli 2013.

Enache v. Romania, 1. april 2014.

9.3 Internasjonale kilder

CPT Standards, Solitary confinement of prisoners, Extract from the 21st General Report of the CPT, published in 2011,

<https://rm.coe.int/16806cccc6>

Committee against Torture, Concluding observations on the eighth periodic report of Norway, (CAT/C/NOR/CO/8),

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT/C/NOR/CO/8&Lang=En

CPT, visit report Turkey, 2005,

<https://rm.coe.int/168069824a>

Interim report by the Special Rapporteur of the Human Rights Council on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, A/66/268, 5. august 2011,

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/445/70/PDF/N1144570.pdf?OpenElement>

The Istanbul statement on the use and effects of solitary confinement,

<http://www.solitaryconfinement.org/istanbul>

9.4 Juridisk litteratur

9.4.1 Bøker

Aall, Jørgen, *Rettsstat og menneskerettigheter: En innføring i vernet om individets sivile og politiske rettigheter etter den norske forfatning og etter den europeiske menneskerettighetskonvensjon*, Fagbokforlaget, 5. Utgave, Bergen 2018.

Horn, Thomas, *Fullstendig isolasjon ved risiko for bevisforspillelse: Rettspolitiske vurderinger*, Fagbokforlaget, Bergen 2017.

9.4.2 Artikler

Shalev, Sharon "A sourcebook on solitary confinement", Mannheim Center for Criminology, 2008, http://solitaryconfinement.org/uploads/sourcebook_web.pdf

Smith, Peter Scharff, "The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature", *Crime and Justice* Vol. 34, No. 1 (2006), s. 441-528.

Smith, Peter Scharff mfl., "Isolasjon i skandinaviske fengsler: Skandinavisk praksis og etablering av et skandinavisk isolasjonsnettverk", *Kritisk Juss* 2013 (39), s. 170-191.

9.4.3 Rapporter

Temarapport, "Bruk av isolasjon i fengsel; Norsk lov og praksis i et menneskerettslig perspektiv", Nasjonal institusjon for menneskerettigheter ved UiO: Norsk senter for menneskerettigheter, 2012,

[http://m.nhri.no/getfile.php/13691-1458544379/nim/Om%20NIM/NI/Temarapport Bruk%20av%20isolasjon%20i%20fengsel norsk%20lov%20og%20praksis%20i%20et%20menneskerettslig%20perspektiv.pdf](http://m.nhri.no/getfile.php/13691-1458544379/nim/Om%20NIM/NI/Temarapport%20Bruk%20av%20isolasjon%20i%20fengsel%20norsk%20lov%20og%20praksis%20i%20et%20menneskerettslig%20perspektiv.pdf)

9.4.4 Andre kilder

Henrik Steen Andersen, Tommy Lillebæk & Dorte Sestoft: «Isolasjonsundersøgelsen», (1994).

Henrik Steen Andersen, Tommy Lillebæk & Dorte Sestoft: «Efterundersøgelsen – en opfølgingsundersøgelse af danske væretægtsarrestanter», (1997).